

Subsistemele regionale din Orientul Mijlociu în abordările teoretico-metodologice din Federația Rusă

Victor JUC,
*doctor habilitat în politologie, profesor cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al
Academiei de Științe a Moldovei*

Ruslana GROSU,
*cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al
Academiei de Științe a Moldovei*

SUMMARY

The paper focuses on the historiographical analysis of the topics defining researches, elaborated by scientists from Russia, defining the conceptual-theoretical landmarks of the research concerning the regional subsystems and centers of power in the Middle East, helping to substantiate the researches on Regional Studies. The authors elucidate the arrangements that are ongoing in the Muslim area appeared after the Cold war, determining the character and peculiarities of the international geopolitical conjuncture, regional and subregional factors, which impact on the formation or re-configuration of the certain subsystems and centers of power, identifying the affinities, interests and their vulnerabilities on the light of the Russian experts' researches.

The paper presents a wide-ranging study that elucidated the dynamics of the subsystem reconfigurations of the Middle East: it is elucidated the resizing of the place and role of the countries from the mentioned area as a result of the transformation of the post-Cold war, identifying the determinant factors and their impact. It was elaborated, on horizontal plan, the segmentation of Muslim geopolitical space in the sub-regional systems and sub-regional centers of power as parts of a homogeneous unit, based on affiliation to religion and Islamic civilization.

Keywords: *Middle East, structural-systemic changes, conceptual frame, regional geopolitical subsystem, subregional actor.*

Orientul Mijlociu nu reprezintă o entitate geopolitică integră, omogenă, ci, mai degrabă, un conglomerat, fragmentat și dispersat în subregiuni, statele din acest spațiu fiind edificate după un model te-lurocratic, chiar dacă, în special în mediul arab, se insistă pe omogenitate exprimată aparent pe criteriul lingvistic. Arealul isla-

mic se dovedește a fi o zonă neomogenă, cu numeroși actori, ale căror interese sunt diametral opuse, fapt care menține o tensiune constantă și contribuie la escaladarea conflictelor. Diferențele, în aspect politic și etnoconfesional, reprezintă un impediment în calea unificării, cel puțin aparente, a statelor din Orientul Mijlociu într-un sin-

gur spațiu geopolitic. În condițiile precare anunțate, a fost creat un teren favorabil pentru intruziunile din afară, producându-se o expansiune continuă în subregiune, exprimată prin mai multe forme de manifestare. Globalizarea, alături de mai multe fenomene particulare din subregiuni, a generat transformări în interiorul arealului musulman cu impact asupra ordinii din lumea islamică tradițională.

Analiza coordonatelor constitutive ale unor subregiuni din spațiul islamic încadrate în subsisteme va fi realizată în manieră diferențiată, făcându-se recurs, precizăm, în tandemul „sistem regional” - „sistem subregional” (model de cooperare transfrontalieră), primul concept fiind abordat ca entitate microsystemică cu proiecție pe caracterul său complex și intercondiționat în relațiile interetnice, pe când cel de-al doilea va fi tratat din perspectivă geopolitică și sistemică. Evoluțiile în cadrul subsistemelor regionale urmează a fi examinate prin prisma principiului continuității, accentul fiind focusat asupra subsistemelor regionale marcate de transformări sociopolitice și economice cu impact asupra securității regionale.

Procese și fenomenele produse în cadrul subsistemelor regionale din Orientul Mijlociu, raportate la redimensionările geopolitice, sunt reliefate în literatura de specialitate din Federația Rusă prin exemplificarea dinamicii pe coordonata sistemică, adică macropolitică, și pe cea subsistemică, la nivel regional și subregional. Referindu-ne la locul și rolul lumii islamice în relațiile internaționale postrăzboi rece, cu predilecție la participarea lor în procesele de formare a configurației noi a ordinii mondiale, precizăm că ne-am ancorat cercetările cu precădere pe Orientul Mijlociu, din motiv că reprezintă „un pivot geostrategic” important.

Destinul istoric al puterilor situate în Orientul Mijlociu și amplasarea geografică mai mult decât favorabilă, care permitea

controlul asupra căilor maritime și caravanelor ce se mișcau din Est către Vest și din Nord spre Sud, nu au împiedicat agresiunile din exterior pe parcursul mai multor secole. Privind retrospectiv, constatăm că istoria a cunoscut o serie de tulburări interne și intervenții în Orientul Mijlociu, puține dintre spațiile geopolitice s-au bucurat de o asemenea poziționare geografică, aceasta având mai multe fațete, cel mai semnificativ aspect ținând totuși de un trecut plasat în conjunctura cursului dominant al istoriei și de o situație la intersecția a trei continente. Prin urmare, geografia și istoria rămân cei mai importanți factori care au determinat rolul țărilor din Orientul Mijlociu pe arena politică regională și internațională, dar, totodată, acest spațiu geopolitic rămâne a fi unul cu un nivel sporit al climatului de conflictualitate. Notăm că una dintre cauzele menținerii acestuia constituie penetrarea arealului musulman de către actorii extraregionali, care a continuat și în epoca postcolonială, îmbrăcând forme variate. În acest context, Orientul Mijlociu a rămas obiectul unui conglomerat de interese occidentale: resurse naturale, căi de tranzit, Statul Israel, combaterea terorismului, migrația. Interesul sporit vizavi de actuala situație politică și procesele socioeconomice din Orientul Mijlociu au fost determinate de evenimentele fulminante care au cuprins mai multe state din Orientul arab și nu numai, cum ar fi revoltele revoluționare cu căderea regimurilor, programul nuclear al Iranului și războiul din Siria. Atenția pentru regimurile din statele regiunii și direcțiile de politică externă se datorează importanței geostrategice, grație resurselor energetice de hidrocarburi. Rolul subregiunii este determinat de volumul importului mărfurilor și tehnologiilor avansate din țările industrializate, preponderent de factură militară, dar, totodată, fiind definitorie și calitatea de piață profitabilă pentru investiții, anume investițiilor le revine un rol definitoriu în asigurarea atractivității

ții acestei subregiuni, adăugăm noi.

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea, datorită resurselor energetice de la „periferia” sistemului internațional, Orientul Mijlociu s-a deplasat spre centrul economiei și politicii mondiale în contextul procesului de globalizare, crearea noilor centre de influență geopolitică, a relațiilor economice transnaționale și apariția unor noi parametri în relațiile internaționale. Însă, anume aceste tendințe au dat naștere unor noi probleme geopolitice, pentru care nu au putut fi elaborate soluții până în prezent. Din contra, o serie din probleme s-au agravat în secolul al XXI-lea, deoarece se află la confluența cu interesele unor mari consumatori de hidrocarburi, Statele Unite ale Americii și China. Remarcăm, în special, China, care este interesată tot mai mult de acest areal geopolitic. Rezervele colosale de agenți energetici și resursele naturale de care dispune Rusia nu au făcut decât să-i consolideze pozițiile pe anumite „segmente” din Orientul Mijlociu, reieșind din ponderea actorilor regionali în reușita exercitării „politicii orientale” a Federației Ruse.

Menționăm că studiul este elaborat și fundamentat conceptual-teoretic în baza studiilor regionale, care au asigurat identificarea factorilor determinanți ai tendințelor de reconfigurare a parametrilor și modelelor de ordine regională și subregională. Notăm că literatura rusă de specialitate în materia studiilor regionale este valoroasă și cu pondere semnificativă prin operele științifice fundamentale care acoperă circa toate domeniile de investigare. O pondere științifică semnificativă au lucrările elaborate de A. Voskresenski „Политические системы и модели демократии на Востоке” și „Восток и политика. Политические системы, политические культуры, политические процессы”, încercându-se cristalizarea conceptului „democrației orientale”, aceasta din urmă considerată într-un alt studiu de-al său ca și „o formă nu pe

deplin investigată pentru a-i oferi statutul unui nou model de guvernare”. [1] În ordinea reliefată de idei, respectând exigențele metodologice, subliniem că principiul analizei comparative este fundamentat pe o logică bicursală, altfel spus, pe soluționarea a două blocuri mari de probleme: identificarea morfogenezei și explicarea, prin abordarea istorică, a fenomenelor și proceselor din Orientul Mijlociu. Notăm că această metodologie este aplicată pe larg și dezvoltată de A. Voskresenski, cercetările sale contribuind la elucidarea profilului „democrației orientale” [2, p. 26] prin construcția metodologică pe care o fundamentează în domeniul studiilor regionale. În accepția noastră, metodologia vizată este elaborată, în linii mari, pe principiul imparțialității.

Sunt incontestabile contribuțiile teoretice, ale căror autori au realizat studii prin a elabora soluții și a răspunde la întrebările care au alcătuit „fisura ontologică” în pofida integrității sistemului internațional. [3, p. 5] Deși nu s-a reușit să se ajungă la o definiție general acceptată pentru termenii „regiune” și „subregiune”, pe motiv că se amplifică tendințele spre globalizare, pe de o parte, iar pe de alta, către regionalizare, aceasta din urmă, potrivit lui A. Voskresenski, devenind „principalul instrument de comunicare în realitățile globalizării”. [3, p. 28] Studiile regionale, pe lângă caracterul subordonat științelor politice și relațiilor internaționale, în opinia noastră, au prelevat problematica teoriei sistemelor, demersul științific intitulat „Восток и политика. Политические системы, политические культуры, политические процессы” fiind fundamentat pe principiul structural-spațial și abordarea comparativă, [4, p. 6] care acoperă pe axa teoretică obiectivele propuse.

În lucrarea „Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений” autorul pune în evidență cele mai controversa-

te aspecte ale conceptelor de sistem regional și subsistem regional, cu precădere, în aspect geopolitic și geostrategic, studiile științifice menționate constituind, în opinia noastră, un suport metodologic solid. Subliniem că nu există actor în arealul arabo-musulman care să nu se simtă amenințat de unul sau mai multe dintre statele din proximitate. În viziunea lui A. Voskresenski, problematica subsistemelor regionale reprezintă un subiect științific discutabil, [3, p. 7] din motiv că în perioada războiului rece interacțiunile dintre state se desfășurau după o schemă clară, doar între două tipuri de centre și periferii. În plus, divizarea comunității internaționale pe subsisteme regionale și subregiuni nu a lăsat teren pentru polemici, deoarece mecanismul de funcționare, conform lui A. Voskresenski, a fost asociat cu funcționarea specifică a sistemului internațional planetar bazat pe bipolaritate, ale cărui legități de funcționare erau considerate firești. [3, p. 8]

Analizând transformările sistemice globale, A. Bogaturov a pus în lumină caracterul lor „intruziv” la nivel regional, [5] iar în lucrarea „Системная история международных отношений 1918-2003” cercetătorul decelează problematica subsistemelor regionale, inclusiv cele din Orientul Mijlociu, cu precădere raporturile pe coordonata actor major-agent subregional în context politic pe axa diacronică. [6] Acredităm formularea conceptului de sistem sau subsistem propusă de A. Bogaturov definit prin caracterul complex și interdependent al angajamentelor, care condiționează relațiile dintre state, [7, p. 114] precizăm însă că caracterul acestor angajamente ar putea deveni antagonist și generator de contradicții, astfel formalizând un sistem sau subsistem cu o componentă de conflict.

În aspect de organizare, subsistemele din Orientul Mijlociu sunt definite prin structura pe două niveluri. A. Șumilin identifică, de fapt, funcționarea acestor sub-

sisteme pe trei niveluri, prima idee fiind explicată prin organizarea liniară pe principiul „vecin-partener-adversar”, formalizat într-un cadru instituțional, pe când cea de-a doua este fundamentată pe principiul apartenenței la Liga Statelor Arabe. [8, p. 356] Totodată, cercetătorul susține că, în pofida numeroaselor contradicții dintre actorii centrali, ambele niveluri nu se vedesc a fi funcționale, insistând asupra includerii celui de-al treilea, exprimat prin prezența unor actori extraregionali - Statele Unite și Rusia, un anumit rol fiindu-i atribuit Uniunii Europene.

Complexitatea problemelor generate de haos în cadrul subsistemelor regionale, care, în accepția lui M. Pancenko, există în paralel cu ordinea, au fost elucidate în monografia „Основные парадигмы изучения международного порядка в современной политологии”. Luând în considerație interconexiunea complexă dintre ordine și haos, echilibrul între aceste două categorii teoretice, potrivit opiniei autorului rus, se menține datorită globalizării, care marchează procesul dinamic al interdependenței din acest areal cu subregiunile sale. În contextul ordinii regionale în devenire, supozițiile cu privire la edificarea unor complexe regionale de securitate au fost fundamentate prin justificarea acțiunilor de menținere a stabilității în zonele cu un nivel sporit de conflictualitate, inclusiv în Orientul Mijlociu. [9, p. 30] Însă în lipsa unui mecanism eficient de garantare a securității regionale, este dificilă, în opinia noastră, crearea în Orientul Mijlociu a unui sistem regional bazat pe conceptul securității colective prin formalizarea unui set de elemente fundamentale, bazat de acorduri internaționale și mecanisme funcționale din punct de vedere militar și politic în concordanță cu suveranitatea și integritatea teritorială a statelor din regiune. În lista elaborărilor la temă se înscriu și lucrările lui V. Naumkin, „Ислам и мусульмане: культура и политика” [10] și „Ближний Восток в

мировой политике и культуре". [11]

În același context, ideea creării unui „cod de conduită” a fost lansată de E. Primakov, acest concept fiind racordat la realitățile mediului de securitate regională a Orientului Mijlociu. [12, p. 379] Conținutul monografiilor lui E. Primakov cataloghează și caracterizează procesele care au avut loc în lumea arabă postcolonială și conțin nu doar descrieri ale unor episoade istorice, la unele dintre care autorul a fost participant nemijlocit, [13] ci și un valoros material factologic. [14] Precizăm că studiul acestor scrieri a contribuit la formarea unui tablou de ansamblu a situației din regiune, E. Primakov fiind o figură emblematică în lista cercetătorilor spațiului oriental. Lucrările lui E. Primakov ilustrează procesele care s-au produs în lumea orientală prin aplicarea pe larg a abordării behavioriste. [13] Constatăm că tabloul de ansamblu al situației din regiune s-a schimbat în timp, culminând cu realități fulminante, cum ar fi „primăvara arabă”, și incertitudinea perspectivelor statelor din Orientul Mijlociu.

Ciclul de cercetări privind dinamica geopolitică a Orientului Mijlociu este complementat prin cercetările lui V. Karyakin, care elucidează câteva „trend-uri” geopolitice, prezentându-le prin prisma istorico-politică cu accente radicale, cum ar fi: reamplasarea Statului Israel din arealul islamic, [15, p. 75] ideea că Orientul Mijlociu va fi permanent sub controlul marilor puteri, [15, p. 69] analogiile cu experimentele statale în Europa. [15, p. 67] Subliniem că au fost pe larg supuse analizei mediile subregionale de securitate din diverse perspective, fiind determinate principalele contururi ale ordinii regionale, ceea ce ne face să credem că al „cincilea val” istoric a Orientului Mijlociu în era postpetrolieră va influența, într-o măsură mai mică, ordinea din arealul arabo-islamic.

Actuala dinamică geopolitică a Orientului Mijlociu este ancorată pe interesul științific și mediatic în elaborarea unor abor-

dări valabile să soluționeze provizoriu sau pe termen mediu o serie de probleme cu caracter variat. În cadrul studiilor de securitate, un domeniu complementar pentru cercetarea efectuată, de asemenea se pledează pentru elaborarea unor teorii și scenarii noi de evoluție a subsistemului regional, ansamblul cercetărilor metodologice în geopolitica Noului Orient Mijlociu, fiind complinit prin contribuția teoretico-aplicativă a lui V. Karyakin, mai precis, conceptul dinamicii geopolitice în spațiul regional, fundamentat pe axiomele teoriei dinamicii geopolitice, propusă de R. Collins. [15, p. 18-20] Teoria elaborată și fundamentată pe procesul de analiză a istoriei lumii în decursul a 3000 de ani, de către R. Collins, a permis în anii '70, cristalizarea ideii privind dezintegrarea U.R.S.S. Subliniem că V. Karyakin realizează cercetarea prin prisma principiilor „ierarhiei scopurilor, valorilor și realismului politic”, ale „ireversibilității evoluției sistemelor politice”, precum și ale „sintezei sistemice”, cu redimensionarea fundamentelor metodologice ale teoriei menționate. [15, p. 21-29] Problematika este complinită cu noi elaborări și principii, cum ar fi: „amendamentul” la problema nr. 6 privind tendințele statelor aflate la confluența intereselor marilor puteri, care presupune trecerea dintr-o sferă de influență în alta sau divizarea pe principii etno-confesionale; [15, p. 31] „amendamentul” la problema nr. 7, care, după părerea lui V. Karyakin, are un efect invers și joacă un rol ambiguu, la început provocând destabilizarea sistemului imperial, după care participă la formarea unui nou sistem internațional. [15, p. 33]

În viziunea unor cercetători, comunitatea culturală și religioasă a Orientului Mijlociu nu reprezintă factorul determinant în delimitarea frontierelor. În acest sens, B. Muller, citat de V. Karyakin, sugerează de a pune accentul pe particularitățile comerțului exterior ale statelor din regiune, adică pe indicatorul extragerii, prelucrării

și exportului hidrocarburilor și produselor petroliere ca principale particularități ale regiunii. [15, p. 53-54]

Subliniem, că echilibrul de forțe stabilit între cele două puteri regionale (Iran și Arabia Saudită) este rezultatul unor eforturi enorme întreprinse de aceste țări în vederea sporirii potențialului militar, care ne permite să facem următoarea concluzie: securitatea regională, bazată pe echilibrul de forțe dintre Iran și Arabia Saudită, nu reprezintă nimic altceva decât raportul dintre sentimentul de insecuritate și tensiuni. Pornind de la această idee, V. Karyakin, care face referință la H. Maibach, în a cărei opinii „Gulful Persic reprezintă un sistem regional integrat, care a atins recent nivelul sistemului westfalian, însă recunoașterea reciprocă a suveranității și integrității teritoriale a oricărui stat din regiune continuă să fie un proces foarte complicat și nu este finalizat”. [15, p. 56] În același context precizăm că echilibrul de forțe din Orientul Mijlociu nu este garantat printr-un act juridic, situație care îl menține ca potențial considerabil de conflictualitate, aplicarea mijloacelor militare fiind considerată o modalitate general acceptată în scopul reglementării relațiilor interstatale din acest areal geopolitic.

Cercetarea oportunităților edificării unui sistem de securitate în Orientul Mijlociu solicită ancorarea obligatorie pe trei segmente de interconexiune cu alte sisteme de securitate regională: zona mediteraneeană, inclusiv țările din Maghreb ca element al securității europene; perimetrul Golfului Persic în perspectivă, cu un sistem complex bazat pe conceptul securității colective și echilibrul dintre interesele tuturor actorilor din Orientul Mijlociu; teritoriile de pe cornul Africii, a cărei semnificație geostrategică, potrivit lui A. Baklanov, a fost subestimată. [16, p. 103] Prin urmare, menținerea construcției fragile a ordinii regionale se datorează statelor pivotale din cadrul sistemului geopolitic local.

În culegerea de studii științifice elabo-

rată sub coordonarea lui V. Ahmetov a fost elucidat diapazonul spectrelor problematice ale forței armate și a complexelor de securitate în Orientul Mijlociu. [17] Apreciem opinia M. Saprónova, potrivit căreia rezultatul dinamicii sporite a transformărilor politice din Orientul Mijlociu se datorează constituțiilor provizorii. Din cauza instabilităților politice prevederile constituției sunt suspendate, acest vid normativ creând un teren propice pentru cercetările cu privire la rolul armatei în cadrul procesului politic prin prisma mecanismului constituțional al statelor arabe. [18, p. 221] Notăm că cercetările ce vizează impactul forței armate asupra politicii și economiei din perspectivă structural-sistemică conferă un raționament substanțial riscurilor și consecințelor intervențiilor în perioada postbipolară, precum și a nivelului aplicabilității normelor de drept internațional.

De recunoscut este faptul că Consiliul de Securitate al ONU a acționat deseori în manieră neadecvată și neconvingătoare cu privire la situația din statele Orientului Mijlociu și Maghreb. Dacă amintim despre primele decizii ale Consiliului de Securitate privind Libia, atunci este bine cunoscut faptul că acestea au fost luate preponderent în baza informațiilor din mass-media și nu din surse care reflectau realitatea. Aici identificăm subiectivitatea evaluărilor cuprinse în cele mai multe publicații privind situația din Libia, Siria și alte țări din regiune. De asemenea, nu s-a încercat monitorizarea situației din regiune prin intermediul experților internaționali, a misiunilor create în scopul identificării factorilor declanșatori. Decizia privind numirea Reprezentantului Special al Secretarului General al ONU și al Ligii Statelor Arabe pentru deblocarea situației din Siria a fost tergiversată timp de un an. [19] La poziția inexplicabilă a ONU și a Consiliului de Securitate în parte s-a alăturat și lipsa unui organism regional care ar putea contribui eficient la asigurarea păcii și stabilității în regiune. Liga Statelor Arabe,

în calitate de potențial mecanism de monitorizare la nivel regional, și-a demonstrat repetat caracterul influențabil de atitudini din exterior, iar alte mecanisme la scară subregională în Orientul Mijlociu nu au fost create și deci situația rămâne incertă și dificil de controlat. În asemenea conjunctură, s-a simțit lipsa unui mecanism de garantare a securității regionale, care ar monitoriza situația și ar asista părțile în depășirea conflictelor. Premisele revoltelor din Maghreb și Orientul Mijlociu, izbucnite în 2011, au fost mai exact sărăcia, corupția, oprimarea libertății, decât dominația occidentală, dat fiind faptul că a avut loc înlăturarea guvernelor autoritare, loiale Occidentului, motivându-se că acestea constituiau o amenințare la adresa securității naționale. Căderea regimurilor din Libia, Egipt, Tunisia și Yemen, alături de campaniile acerbe de eliminare a regimului din Siria și distrugerea instalațiilor nucleare din Iran, au determinat o serie de experți și analiști politici să-și relanseze ideile cu privire la planul de delimitare a frontierelor lumii musulmane.

Securitatea și ordinea regională a Orientului Mijlociu este o parte integrantă a sistemului internațional de securitate și a relațiilor internaționale în ansamblu. Reprezentantii mediului politic rămân ghidați de scopuri și obiective, a căror realizare în această parte a lumii asigură pondere politică și creștere economică, iar exponenții comunității științifice continuă polemicile pe marginea legalității multitudinii criteriilor de evaluare a „extinderii ca spațiu și a identificării geografice” a acestei regiuni, care depozitează o cantitate enormă de „aur negru”. Considerăm că rolul central aparține factorului delimitării geografice de celelalte zone cu care nu este „înrudit” prin particularități etnice, lingvistice, culturale, istorice, religioase și de altă natură. Totuși aplicarea acestui criteriu ar permite, de exemplu, de a include Afganistanul și Pakistanul, alături de alte state din Asia Centrală, în componența Orientului Mijlo-

ciu, dar care nu este valabilă și poate complica foarte mult delimitarea frontierelor regiunii și deci obiectul de studiu. Trebuie remarcat, că unitatea culturală și religioasă a țărilor din Golful Persic și Orientul Mijlociu, Asia Centrală și a statelor de pe coasta de Nord a Africii relevă necesitatea unei analize comparative cu abordarea subsistemelor regionale din vecinătate, care ar devia de la ideea dezvoltării conceptului de regiune, însă ar dobândi un alt caracter prin dinamizarea relațiilor economice.

Fundamentarea teoretică a concepției de „economie islamică” a fost realizată de către N. Ulchenko și N. Mamedova în lucrarea „Особенности экономического развития современных мусульманских государств (на примере Турции и Ирана)”, care au determinat esența acestui fenomen. În elaborarea studiului au fost alese două abordări: pe de o parte - o evaluare obiectivă a impactului religiei islamice asupra particularităților dezvoltării cu referință la experiențele naționale specifice diferitelor țări musulmane, fiind prezentat un set de opțiuni și nuanțe în interacțiunea dintre factorul religios și societate; pe de altă parte, pornind de la supoziția că islamul nu este doar o religie, ci și un mod de viață, analiza problemei necesită un studiu separat al influenței canoanelor musulmane asupra diferitelor aspecte ale dezvoltării sociale. N. Ulchenko și N. Mamedova denotă tendința islamului de a răspândi impactul său asupra economiei, ceea ce a condus la apariția conceptului „economie islamică”. Suntem de părerea că concluzia finală a autorilor cu privire la modelul iluzoriu sau utopic al „economiei islamice” a fost complinită de aserțiunile experților musulmani în economie și finanțe care susțin că economia islamică, în formă pură, este acceptabilă, cu unele rezerve, doar în cadrul umma. [20, p. 8-11] Notăm că o asemenea percepție constructivă a experienței în mentalitatea din regiune ar contribui la profilarea eficientă a unui potențial pozitiv al globalizării. În același context, însă cu o

proiecție extinsă pe arealul arabo-islamic, se înscrie cercetarea lui V. Melyanțev „Арабо-исламский мир в контексте глобальной экономики (статистико-экономический анализ)”, care punctează în aspect comparativ unele rezultate și cauze de trenare a procesului de modernizare pe coordonata economică a statelor din arealul vizat. Autorul accentuează gradul de instabilitate al dinamicii economice (fiind inclus domeniul agrar, cu accent pe agricultura subdezvoltată), influențată de politicile economice iraționale exercitate la nivel de stat cu influențe majore ale conjuncturii externe în condițiile exportului resurselor energetice, precum și situația politică cu implicarea statelor din Orientul Mijlociu în conflicte armate. [21, p. 4]

Remarcăm că fenomenul regionalizării a fost dezbătut și conceptualizat pe larg de K. Kulmatov și A. Mitrofanova în lucrarea „Региональные аспекты международных отношений”, explicându-se de pe pozițiile regionalismului cognitiv, [22, p. 64] că procesele de regionalizare reprezintă o necesitate și nu răspunsul la globalizare [22, p. 60] în contextul investigațiilor, fiind abordat alt fenomen – interregionalizarea, [22, p. 104-111] totodată, accentuând gradul sporit de structurare și „ordonare” a relațiilor interetnice. [22, p. 98]

Același fenomen este investigat de promotorul ideii eurasiatice, cum ar fi A. Dughin, care în lucrarea „Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века” a supus analizei particularitățile regionalizării în lumina regionalismului posmodernist, [23, p. 162] cercetătorul susținând ideea că Turcia, Iranul, Pakistanul și India formează un imperiu islamic continental. [23, p. 182] Notăm că A. Dughin remarcă în „Теория многополярного мира” prezența unui spectru larg de concepte, asimetrice și semiierarhice, identificând în context emergența unui „nou regionalism”. [24, p. 162]

Una dintre lucrările relevante elaborate

în Federația Rusă, care pune în evidență printre blocurile de probleme dezvoltarea regională și relațiile în Orientul Mijlociu, este considerată culegerea „Современные международные отношения”, coordonator A. Torkunov, care, în unul din capitole, intitulat „Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке”, pune în lumină problemele regionale din Orientul Mijlociu prin prisma conflictelor din acest spațiu, dezvoltând subiectul prin joncțiunea abordărilor istorice (pentru a facilita analiza), behavioriste (pentru prefigurarea evenimentelor în conformitate cu comportamentul liderilor din regiune și acțiunile actorilor din afara sistemelor geopolitice subregionale) și funcționaliste (înțelegerea disfuncționalităților instituționale ale societății). [25, p. 216-227]

Remarcăm, de asemenea, culegerea de materiale ale conferinței științifice tematice cu genericul „Протестные движения в арабских странах: предпосылки, особенности, перспективы”, sub coordonarea lui I. Sledzevski și A. Savateev, în care se conțin cercetări relevante de context general, ancorate pe șase blocuri de probleme specifice din Orientul arab: natura și substanța revoltelor în contextul „primăverii arabe” cu proiecție pe dimensiunea globală și regională, relevat de L. Fituni, extinderea revoluției prin rețelele sociale, perspectiva democratizării în lumea islamică, pozițiile și perspectivele „noului islam”, punctate de E. Kisriev. [26] Evenimentele declanșate în contextul „primăverii arabe”, potrivit lui A. Șumilin, s-au dovedit a fi reacția de răspuns la situația creată în decursul ultimilor trei decenii ai secolului al XX-lea marcate de conflictele interne cu regimurile birocratico-militare, fără a include monarhiile arabe, care, după cum susține cercetătorul, s-au transformat în regimuri birocratice, oligarhice și de clan. Aceste revolte pot fi catalogate ca revoluționare, pe motiv că, pe de o parte, ele au constituit rezultatul problemelor de ordin politi-

co-economic, iar pe de alta – nu au avut ca consecință transformări social-economice profunde. [27, p. 42] Fenomenul „primăverii arabe”, după cum subliniază I. Ivanova, reprezintă o consecință evidentă a transformării nu doar la nivel de regimuri politice, dar și a modelelor de relaționare dintre actorii subsistemului regional din Orientul Mijlociu, [28, p. 521-522] iar Turcia având, în accepția noastră, o platformă pertinentă pentru participare activă la formarea unei noi ordini regionale, însă alături de Iran – un alt actor regional central.

E. Satanovski elucidează evoluțiile din subsistemele arealului arabo-musulman pe criteriul demografic, constatând că în decursul ultimelor decenii ale secolului al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea „legitățile demografice” nu au suferit schimbări. Indicele demografic raportat la axa confesională a determinat cercetătorul să estimeze rata natalității printre creștini și musulmanii sunniți și šiiti, identificând particularități pe anumite zone și unele devieri „locale”, generate de periferiile subregiunilor, care reflectă caracterul condiționat al frontierelor dintre „taxonii geopolitici”. [29, p. 148]

În altă ordine de idei cu proiecție pe particularitățile subsistemelor din Orientul Mijlociu, luând ca suport criteriul funcțional, distingem subsistemul instituțional (Liga Statelor Arabe, Organizația Conferinței Islamice, Consiliul de Cooperare a Țărilor din Golf, OPEC (din 12 membri 9 sunt țări musulmane)), subsistemul reglementar (constituția, dreptul islamic, șaria), ideologic (propaganda ideologică de factură politico-religioasă), mediatic (posturile de televiziune Al-Jazeera, Al-Arabya, Al-Qatarya), dar și alternativ [8, p. 362] (cu caracter politico-religios și paramilitar – Hezbollah, Hamas, Frații musulmani).

Cooperarea face parte din componentele proceselor de globalizare, în care statul-națiune încetează să mai fie singurul actor care deține monopolul în integrarea inte-

reselor comunităților mari și a reprezentanților săi pe arena mondială. Revenind la ideea cu privire la existența unui subsistem mediatic, acesta din urmă reprezintă unul dintre modelele islamice de mondializare, L. Savin aducând în calitate de exemplu postul arab de televiziune Al-Jazeera. [30, p. 28] Menționăm că acest post a fost prevăzut pentru populația musulmană de pe glob care împărtășește unele modele comune de civilizație, depășind cadrul statelor, în asemenea situație postul ar putea fi în dezacord cu poziția unui sau altui stat din această subregiune. Considerăm că popularitatea sa în majoritatea statelor și regiunilor populate de musulmani se datorează faptului că, deși a depășit frontierele statului, se menține fidel pe coordonata islamică de civilizație.

Cercetarea relațiilor de cooperare între țările din Golful Persic și Comunitatea Statelor Independente sunt reflectate în studiul monografic „Russian and CIS relations with the Gulf Region: current trends in political and economic dynamics” al lui M. Terterov, care accentuează asupra instituționalizării lor graduale și consolidării pe diverse paliere, cu predilecție decelând dinamica politică și economică. [31]

În viziunea unor cercetători, comunitatea culturală și religioasă a Orientului Mijlociu nu reprezintă factorul determinant în delimitarea frontierelor. În acest sens, V. Karyakin sugerează de a pune accentul pe particularitățile comerțului exterior al statelor din regiune, adică pe indicatorii extra-gerii, prelucrării și exportului hidrocarburilor și produselor petroliere ca principale particularități ale regiunii. [15, p. 53-54] V. Karyakin mai afirmă că unele idei privind aplicabilitatea acestei abordări au fost întâlnite în lucrările autorilor H. Djabail și Y. Mellinder, care acordă prioritate „factorului unic” al rezervelor de hidrocarburi. [15, p. 54]

Orientul Mijlociu prin sine reprezintă „o invenție geostrategică” care derivă din vi-

ziunile occidentale asupra securității și reprezintă „o creație anglo-franceză, străină de propriile dinamici ale acestei regiuni”. În acest sens, Orientul Mijlociu contemporan este ilustrat ca fiind o regiune a conflictelor interminabile de natură diversă, cu conduceri dictatoriale, generatoare a terorismului și extremismului religios. Considerăm că încă nu a fost identificată această presupusă specificitate a Orientului Mijlociu, caracterizată prin conflicte interminabile, abuzuri de putere, precum și prin tendințele populației din regiune pentru reformă și schimbare a destinului politic.

Evenimentele din septembrie 2001 au contribuit semnificativ la cronicizarea prejudecăților generaliste și stereotipice referitoare la Orientul Mijlociu apărute după cel de-al Doilea Război Mondial, care caracteriza acel spațiu printr-o natură conflictogenă. Subliniem că doctrina realistă a relațiilor internaționale cuprinde o metodologie pertinentă pentru a înțelege apariția și devenirea Orientului Mijlociu, precum și procesele, transformările și tendințele regiunii, dar și repercusiunile dezechilibrelor asupra noii ordini mondiale. Orientul Mijlociu constituie un subsistem regional în care anarhia sistemului internațional generează insecuritatea profundă și o luptă interminabilă pentru putere. Notăm că Orientul Mijlociu, în accepția noastră, reprezintă o macroregiune geopolitică, dar și un complex de securitate caracterizat de interdependențe majore. Această regiune înglobează câteva focare intense și durabile de conflict: segmentul arabo-israelian cu ramificațiile sale, ofensivele din zona Golfului Persic (intervențiile americane și multinaționale), revoltele în contextul „primăverii arabe” și războiul din Siria. În plus, un element edificator îl constituie natura relațiilor dintre statele care formează Orientul Mijlociu: până în prezent persistă disputele teritoriale și lupta cu privire la ierarhizarea și clasificarea acestora, unele în raport cu celelalte.

Precizăm că problema de unitate a lumii arabe a eclipsat celelalte disensiuni, iar perceperea particulară de guvernare, care este redusă în regiune doar la controlul teritoriului și al populației, a condus spre deficiențe de gestionare. În plus, considerăm că parcursul Orientului Mijlociu în secolul al XXI-lea a fost influențat, în mod capital, de câteva momente-cheie, cum ar fi: 11 septembrie 2001, intervențiile din 2001 în Afganistan și 2003 în Irak, conduse de coaliții în frunte cu SUA și revoluțiile în contextul „primăverii arabe”. Prezența SUA în regiune a fost percepută deseori ca o amenințare directă la adresa securității unor regimuri arabe, a condus la intensificarea dezbaterei privind tipologia pertinentă de guvernare pentru statele din subregiuni, disputa de idei gravitând în jurul naturii guvernelor – laic sau islamic.

Analizând relațiile internaționale din perspectiva realistă, notăm că deciziile politice care au marcat destinul statelor și populațiilor Orientului Mijlociu contemporan nu au fost rezultatul unui proces decizional suveran. Arealul Orientului arab, în trecut o civilizație independentă, a fost transformată în perioada colonialismului într-o periferie a sistemului internațional dominat de Occident. Interferența externă, ca mijloc consacrat în mod tradițional de realizare a diverselor interese, a subordonat majoritatea regimurilor politice din statele Orientului Mijlociu, făcându-le dependente de asentimentul susținerii forțelor străine. În acest context, sunt de menționat unele scenarii teoretice elaborate de A. Șumilin în 2007, în care autorul exprimă supoziții fundamentate pe interdependența dintre Arabia Saudită, monarhiile din Golf, Egipt, Iordania și una relativă a Libanului, cu Statul Israel (inclusiv SUA) în confruntările politico-informaționale contra Iranului. [32, p. 132] Astfel, ingerințele externe, coroborate prin efectele de subordonare, amplificate de aspirațiile regimurilor de a menține puterea, alcătuiesc elementele definitorii ale

profilului regiunii și ale coordonatelor de politică externă.

Considerăm că după perioada descoperirii rezervelor colosale de hidrocarburi, începutul prelucrării industriale a petrolului și exportul de gaze naturale, alături de produsele petroliere, Orientul Mijlociu a revenit în epicentrul crizelor mondiale. Acest areal, devenit atractiv prin estimarea că extragerea materiei prime strategice în formă de hidrocarburi fiind evaluată ca una ieftină, parcurge o nouă etapă istorică cu intensificarea factorului fundamental. Confruntările pentru controlul asupra resurselor petroliere determină substanțial politica regimurilor din regiune, influențate de interesul actorilor din exterior, preponderent al SUA. Dacă spre finalul războiului rece, apariția unor noi interese geostrategice a cauzat extinderea conceptului geopolitic clasic prin includerea unor agenți subregionali, iar necesitatea asigurării accesului la resursele energetice din arealul central-asiatic a explicat, într-o oarecare măsură, rațiunea extinderii cadrului geografic al Orientului Mijlociu, dar vorbim

mai degrabă în cazul dat de un segment extins al arealului islamic.

Prin urmare, considerăm că n-a fost elaborat încă un cadru teoretic bine fundamentat pentru explicarea diminuării teoretice a particularităților conceptului „subsistem regional,” segmentat pe criterii geografice, economice și geopolitice care nu coincid întotdeauna sau chiar de multe ori se suprapun sau prea rapid se schimbă în timp. În plus, conform accepției lui A. Voskresenski, limitarea de factură gnoseologică este creată de abordarea sistemică, iar odată ce un sistem a atins un anumit nivel de complexitate, acesta nu poate fi cunoscut complet, [3, p. 14] fundament care prezintă un cadru extins pentru definitivarea termenilor „subregiune” și „subsistem regional” în manieră general valabilă.

Așadar, o radiografie punctată a mai multor elaborări științifice la tema problemelor abordate denotă că cercetătorii și analiștii în materie din Federația Rusă au făcut uz de un spectru extins de metode, clasice și postneclasice, aplicate în funcție de diferite obiective și circumstanțe.

BIBLIOGRAFIE

1. Воскресенский А. Д. Социальные порядки и пространство мировой политики (историческая эволюция мировой системы). <http://91.190.232.206:8080/period11/Polis/Polis_13_02.pdf>.
2. Воскресенский А. Д. Политические системы и политические культуры Востока. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007, 829 с.
3. Воскресенский А. Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Москва: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002, 528 с.
4. Воскресенский А. Д. Восток и политика. Политические системы, политические культуры, политические процессы: Науч.-метод. комплекс. Москва: «Аспект Пресс», 2011, 685 с.
5. Богатуров А. Современный международный порядок. <<http://www.intertrends.ru/one/001.htm>>.
6. Богатуров А. Д. Системная история международных отношений 1918-2003. Том третий. События. 1945-2003. Научно-образовательный форум по международным отношениям; Институт мировой экономики и международных отношений РАН; Гос. ун-т гуманитарных наук. Москва: НОФМО, 2003, 720 с.

7. Богатуров А. Д., Косолапов Н. А., Хрусталёв М. А. Очерки теории и политического анализа международных отношений. Москва: НОФМО, 2002, 380 с.
8. Шумилин А. И. Взаимодействие стратегий США и России на Большом Ближнем Востоке: проблемы сотрудничества и соперничества. Диссертация доктора политических наук. Москва: 2009, 435 с.
9. Панченко М. Межпарадигмальный подход к изучению проблемы управления региональным международным порядком. // «Вестник Московского Университета», Серия 21, Управление, 2010, №2, с. 22-33.
10. Наумкин В. Ближний Восток в мировой политике и культуре: (избранные статьи, лекции, доклады 2009–2011 гг.) / В. В. Наумкин; Ин-т востоковедения РАН. Москва: ИВ РАН, 2011, 375 с.
11. Наумкин В. Ислам и мусульмане: культура и политика. Статьи, очерки, доклады разных лет. Москва-Нижний Новгород: «Медина», 2008, 768 с.
12. Примаков Е. М. Годы в большой политике. Москва: Коллекция «Совершенно секретно», 1999, 448 с.
13. Примаков Е. М. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX – начало XXI века). Москва: «Российская газета», 2006, 384 с.
14. Примаков Е. М. Мир без России? К чему ведет политическая близорукость. Москва: «Российская газета», 2009, 239 с.
15. Карякин В. В. Современная геополитическая динамика Ближнего Востока. Москва: «Граница», 2010, 352 с.
16. Бакланов А. Г. Ближневосточная система безопасности - упущенные возможности. В: Наумкин В. В., Попов В. В., Кузнецов В. А. Ближний Восток, арабское пробуждение и Россия: что дальше? Сборник статей /Отв. ред-ры: В. В. Наумкин, В. В. Попов, В. А. Кузнецов / ИВ РАН; Факультет мировой политики и ИСАА МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва: ИВ РАН, 2012, с. 91-107.
17. Ахметов В. М. Армия и власть на Ближнем Востоке: от авторитаризма к демократии (сборник статей под ред. Ахметова В. М.). Москва: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002, 400 с.
18. Сапронова М. А. Армия в политическом процессе и конституционном механизме арабских стран. // Ахметов В. М. Армия и власть на Ближнем Востоке: от авторитаризма к демократии (сборник статей под ред. Ахметова В. М.). Москва: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002, с. 215-226.
19. Бакланов А. Г. Ближневосточная система безопасности - упущенные возможности. Часть 1. <<http://www.ru.journal-neo.com/node/120425>>.
20. Ульченко Н. Ю., Мамедова Н. М. Особенности экономического развития современных мусульманских государств (на примере Турции и Ирана). Москва: «Городец», 2006, 288 с.
21. Мельянцева В. А. Арабо-исламский мир в контексте глобальной экономики (статистико-экономический анализ). Москва: «Гуманитарий», 2003, 52 с.
22. Кулматов К. Н., Митрофанова А. В. Региональные аспекты международных отношений. Москва: Восток-Запад, 2010, 536 с.
23. Дугин А. Г. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века. Санкт-Петербург: ТИД Амфора, 2007, 382 с.
24. Дугин А. Г. Теория многополярного мира. Москва: «Евразийское движение», 2013, 532 с.
25. Торкунов А. В. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке.//

Современные международные отношения/под ред. А. В. Торкунова. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999, с. 216-227.

26. Саватеев А. Д. Протестные движения в арабских странах: предпосылки, особенности, перспективы. Материалы конференции «круглого стола» / Институт Африки РАН, Центр цивилизационных и региональных исследований; отв. редакторы И. В. Следзевский, А. Д. Саватеев. Москва: «URSS», 2012, 128 с.

27. Шумилин А. И. Россия и «новые элиты» стран «арабской весны»: возможности и перспективы взаимодействия: рабочая тетр. / [А. И. Шумилин (рук.) и др.]; [гл. ред. И. С. Иванов]; Российский совет по междунар. делам (РСМД). Москва: Спецкнига, 2013, 43 с.

28. Иванова И. И. Турция. В: Наумкин В. В., Попов В. В., Кузнецов В. А. Ближний Восток, арабское пробуждение и Россия: что дальше? Сборник статей /Отв. ред-ры: В. В. Наумкин, В. В. Попов, В. А. Кузнецов / ИВ РАН; Факультет мировой политики и ИСАА МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва: ИВ РАН, 2012, с. 508-529.

29. Сатановский Е. Россия и Ближний Восток. Котел с неприятностями. Москва: ЭКСМО, 2012, 384 с.

30. Савин Леонид. Жасмины, финики и внешнее управление. В: Геополитика: Сборник статей, опубликованных в 2010-2011 гг. в информационно-аналитическом журнале «Геополитика» / под. ред. А. Г. Дугина. Москва: «Евразийское Движение», 2012, 210 с.

31. Terterov Marat. Russian and CIS relations with the Gulf region: Current Trends in Political and Economic Dynamics. Dubai: „Gulf Research Center,” 2009, 602 p.

32. Шумилин А. И. Ближний Восток. // Сборник «2010 - Россия и мир: ежегодный прогноз». Москва: ИМЭМО РАН, 2009, с. 132-136.

Prezentat: 15 august 2014.

E-mail: juc.victor@gmail.com